

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 346.24

А. О. Гелич,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИНАХ

Стаття розглядає питання загальнотеоретичних засад участі держави у корпоративних відносинах. Проаналізовано загальний механізм управління корпоративними правами держави, як складової управління державною власністю, та запропоновано нові підходи до управління господарськими товариствами за участю держави.

Ключові слова: корпоративне право, держава, управління власністю.

А. А. Гелич

Общетеоретические основы участия государства в корпоративных отношениях

Статья рассматривает вопросы общетеоретических основ участия государства в корпоративных отношениях. Проанализирован общий механизм управления корпоративными правами государства, как составляющей управления государственной собственностью, и предложены новые подходы к управлению хозяйственными обществами с участием государства.

Ключевые слова: корпоративное право, государство, управление собственностью.

A. Helych

General theoretical foundations of the state's participation in corporate relations

The article examines the general theoretical foundations of the state's participation in corporate relations. Analysed the general mechanism of state corporate rights management as part of management of state property, and proposed new approaches to the management of business entities with state participation.

Key words: corporate law, state, property management.

Постановка проблеми та її актуальність.

Новітні підходи до функціонування економіки в Україні вимагають не лише реформування приватного сектору, а й визначення оптимальної моделі участі держави у господарських відносинах. Тенденції до зменшення тягара власності, розширення приватних ініціатив у забезпеченні публічних інтересів, кроки до приватизації та корпоратизації спричиняють необхідність визначення ринкових правил, тобто створення належного законодавчого підґрунтя для існування ринкової економіки, а також виконання державою цих правил через використання оптимальних механізмів управління державною власністю та іншими правами.

Урядовий курс в межах нової політики управління державною власністю передбачає впровадження корпоративного управління

відповідно до стандартів ОЕСР, призначення визнаних фахівців на керівні посади в ключових державних компаніях, а саме: 1) запровадження ефективного управління об'єктами державної власності; 2) залучення міжнародних аудиторських компаній до аудиту ключових державних компаній; 3) усунення посадових осіб державних органів від управління державними компаніями. Ці політичні аспекти передбачають залучення широкого юридичного інструментарію з метою вироблення загальнотеоретичних засад участі держави у корпоративних відносинах.

Отже, **метою** цієї роботи є встановлення вихідних положень участі держави як складної політико-правової організації суспільства у корпоративних відносинах, що передбачатимуть поєднання господарсько-правових засад реалі-

зації прав учасника корпорації з публічно-правовими інтересами. Тим самим, перед автором стоїть завдання визначити публічно-правові передумови участі держави у корпоративних відносинах, а також обрати оптимальну модель реалізації її корпоративних прав.

Виклад основного матеріалу. Розуміння держави як правового явища є досить багатограним, оскільки йдеться про територіальну єдність, відповідний рівень організації суспільства, а також належним чином побудовану інституційну систему, що виражається у функціонуванні механізму держави з відповідним державним апаратом. Незважаючи на досить великий досвід вітчизняних державно-правових досліджень, спрямованих на встановлення сучасних механізмів функціонування держави загалом, та її механізму, зокрема, все ж, законодавча практика йде шляхом використання моделі участі у приватних відносинах так званої тріади «підприємства, установи, організації», яка не в повній мірі відповідає реаліям.

Вихідним етапом у запропонованому дослідженні є встановлення функцій держави, що надає змогу встановити доцільність її участі у корпоративних відносинах. Так, стаття 17 Конституції України передбачає, що найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу є захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Наступний аналіз норм Конституції України не надає можливості встановити форми та засоби досягнення економічної безпеки.

Іншим програмним нормативно-правим актом у сфері економічної безпеки є Закон України «Про основи національної безпеки України», який передбачає наступні основні напрями державної політики у економічній сфері, на які слід звернути увагу: 1) забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки; 2) прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального роз-

витку наукоємних високотехнологічних виробництв; 3) вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій; 4) подолання «тінізації» економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси; 5) забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку тощо.

Таким чином, виникає питання щодо доцільності участі держави у господарських товариствах як стратегічної мети, адже держава виступає головним чином як регулятор. З іншого боку, така участь сприятиме отримання державою прибутків (дивідендів), забезпечить збереження ключових об'єктів економіки, гарантуватиме інвестиції та ін. Нині важко оцінити результативність здійснення державою корпоративних прав, а також соціально-економічний ефект від корпоратизації не лише окремих державних підприємств, а навіть цілих галузей економіки.

Правове регулювання корпоративних відносин в Україні здійснено досить послідовно. Так, кодифікований нормативно-правовий акт – ГК України – передбачає загальні засади регулювання, у свою чергу спеціальні закони («Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства») деталізують правове регулювання названих відносин.

Отже, корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Таким чином, держава має бути учасником корпоративних відносин як учасник, що має статус особи. Проте, держава в Україні юридично не визначена як юридична особа публічного права, тому механізм участі у правових відносинах відрізняється від загального. Внаслідок цього, статтею 172 ГК України передбачає, що відносини, пов'язані з управлінням корпоративними правами держави, регулюються Законом України «Про управління об'єктами державної власності», іншими законами України та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них.

Слід зауважити, що в межах досліджень корпоративного права категорія «особа» як учасник корпоративних відносин не має широкого поширення. Ю. М. Жорнокуй, визначаючи суб'єктів корпоративного права на основі аналізу наукових поглядів як вчених-господарників, так і вчених-цивілістів, визначає таких суб'єктів: власне юридичну особу, її учасників, а також органи управління як специфічні суб'єкти, що не мають цивільної чи господарської правосуб'єктності [2, с. 73-74]. Названий погляд є досить цікавим для участі держави у корпоративних відносинах, що спричинено наступним нормативно-правовим регулюванням.

Відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» корпоративні права держави належать до об'єктів управління державної власності. Не вдаючись у дискусію щодо ототожнення корпоративних прав із власністю, відразу переходимо до аналізу реалізації окремих суб'єктивних прав держави, яка полягає у здійсненні повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері управління об'єктами державної власності (Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном), а саме:

1) здійснює управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами держави, що належать до сфери його управління;

2) проводить відповідно до законодавства конкурси щодо визначення уповноважених осіб, яким передаються функції з управління корпо-

ративними правами держави, що належать до сфери його управління, та укладає з ними відповідні договори;

3) призначає відповідно до законодавства представників держави в органи управління господарських організацій, корпоративні права держави яких перебувають у його управлінні, укладає з ними договори доручення, дає доручення для голосування з питань порядку денного загальних зборів та засідань наглядових рад;

4) затверджує персональний склад наглядових рад господарських товариств, створених у процесі корпоратизації державних підприємств, управління корпоративними правами яких він здійснює, та вносить зміни до такого складу.

Тобто, Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном є не лише державним органом управління, а й органом управління юридичними особами відповідних господарських товариств. Однак, на практиці акції, що належать державі передаються 1) органам державної влади та їх посадовим особам; 2) приватним особам. Крім того, невизначеності додають різні формулювання понять управління державними корпоративними правами й управління акціями, а також передання в управління прав з акцій, а не прав на акцію [3, с. 316-317].

На наш погляд, моделі управління корпоративними правами держави може здійснюватися або шляхом безпосереднього управління державою в особі уповноважених органів, або шляхом передачі в управління цих прав юридичній особі на конкурсній основі. Перша модель не позбавлена недоліків, зокрема, щодо складності прийняття рішень, поєднання в одному органі корпоративних прав юридичних осіб різних секторів економіки тощо. Йдеться про проблему захисту корпоративних прав держави, оскільки, як зауважує В. А. Васильєва, «ціна» порушених суб'єктивних прав є надзвичайно високою. Звідси і така увага до захисту прав у плані як процесуального, так і матеріально-правового регулювання [1, с. 141].

Серед останніх законодавчих прикладів управління корпоративними правами держави є створення ПАТ «Укрзалізниця». Зокрема, Відповідно до Закону України «Про особливості

утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» вищим органом Товариства є загальні збори, а функції загальних зборів виконує Кабінет Міністрів України. Тим самим, порядок прийняття рішень такими загальними зборами визначається не Законом України «Про акціонерні товариства», а Законом України «Про Кабінет Міністрів України», зокрема відповідно до ст. 51 постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України приймаються на засіданнях Кабінету Міністрів України шляхом голосування більшістю голосів від посадового складу Кабінету Міністрів України, визначеного відповідно до статті 6 цього Закону. Якщо проект рішення отримав підтримку рівно половини посадового складу Кабінету Міністрів України і за цей проект проголосував Прем'єр-міністр України, рішення вважається прийнятим. Виникає запитання не лише щодо видів голосувань за спеціальним законодавством, а й компетентність членів Уряду у прийнятті рішень щодо господарюючого суб'єкта.

У юридичній літературі звертається увага, що ефективне управління корпоративними правами має містити заходи щодо належного захисту прав інвесторів, надійної системи управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності. При цьому участь держави в органах товариства (загальних зборах, спостережній раді, правлінні, ревізійній комісії) формує разом з іншими учасниками корпорації її волю як юридичної особи, а в цілому забезпечує стабільне та прибуткове функціонування корпорації [4, с. 142].

Повертаючись до політики Уряду щодо корпоративного управління, наголошуємо на принципах корпоративного управління ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) [5]. У вступі до названих принципів наголошується, що нині не існує єдиної моделі ефективного корпоративного управління. Проте робота, проведена країнами-членами та безпосередньо в ОЕСР, дозволила визначити деякі загальні елементи, що лежать в основі ефективного корпоративного управління. Ці принципи стосуються п'ятих галузей: 1) права акціонерів; 2) однаково справедливе ставлення до акціо-

нерів; 3) роль зацікавлених осіб; 4) розкриття інформації та прозорість; 5) обов'язки ради. Вважаємо за доцільне зупинитися на окремих із них в контексті корпоративних прав держави.

По-перше, органи державної влади не повинні займати монопольне становище «акціонерів», тому доречно запровадити механізм участі народу в управлінні такими товариствами, зокрема, щодо регулярного та своєчасного оприлюднення необхідної інформації про товариство; визначення певної частки «громадської» участі та голосуванні на загальних зборах акціонерів. По-друге, підлягають оприлюдненню (розкриттю) структура капіталу та механізми, які дозволяють окремим акціонерам отримувати контроль, що не співставний з їхньою часткою в акціонерній власності. По-третє, забезпечити можливість реалізації певної частки акцій на ринку для забезпечення інвестицій та реалізації інвестиційних проектів, на противагу монопольного становища у товаристві.

Таким чином, досить динамічні інститути корпоративного права мають бути орієнтирами для розвитку відносин участі держави у корпоративних відносинах. Аналіз законодавства щодо корпоративних прав держави, а також тенденцій розвитку господарського права дозволяє здійснити наступні **висновки**. Загальні засади участі держави у корпоративних відносинах ґрунтуються на визнанні держави учасником господарського товариства, найдоцільнішим видом якого є публічне акціонерне товариство. Розвиток та удосконалення внутрішніх засобів регулювання корпоративних відносин у таких акціонерних товариствах має слугувати взірцем для діяльності інших акціонерних товариств, адже окремі вимоги законодавства не виконуються саме у державному секторі. Виходячи зі специфіки держави як складного політико-правового явища, слід запровадити механізми управління товариствами громадськими інституціями. Насамкінець, законодавче регулювання корпоративних відносин та державна практика застосування корпоративних норм має створити сприятливий інвестиційний клімат в Україні.

Література

1. *Васильєва В. А.* Проблеми розвитку корпоративного права / В. А. Васильєва // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 135-145.
2. *Жорнокуй Ю. М.* Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: [монографія] / Ю. М. Жорнокуй. – Х.: Золота миля, 2012. – 186 с.
3. *Корпоративне управління*: [монографія] / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.
4. *Погрібний Д. І.* Особливості реалізації державних корпоративних прав / Д. І. Погрібний // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2010. – № 3. – С. 135-144.
5. *Принципи корпоративного управління ОЕСР* (OECD Principles of Corporate Governance) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36989>

References

1. *Vasylieva V. A.* Problemy rozvytku korporatyvnoho prava / V. A. Vasylieva // Pryvatne pravo. – 2013. – № 1. – P. 135-145.
2. *Zhornokui Yu. M.* Tsivilistycheskaia osvova realizatsii subektivnogo korporativnogo prava: [monohrafiia] / Yu. M. Zhornokui. – Kh.: Zolota mylia, 2012. – 186 p.
3. *Korporatyvne upravlinnia*: [monohrafiia] / I. Spasybo-Fatieieva, O. Kibenko, V. Borysova; ed. prof. I. Spasybo-Fatieieva. – Kh.: Pravo, 2007. – 500 p.
4. *Pohribnyi D. I.* Osoblyvosti realizatsii derzhavnykh korporatyvnykh prav / D. I. Pohribnyi // Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. – 2010. – № 3. – P. 135-144.
5. *Pryntsyphu korporatyvnoho upravlinnia OESR* (OECD Principles of Corporate Governance) [Electronic resource] – Access mode: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36989>